

Nr 197.

Av herr **Eriksson** i Grängesberg, *angående försättande ur gällande kraft av förordningen den 22 december 1898 om upphäwande av rekognitionshemmans oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda m. m.*

Enligt min uppfattning är det en trängande angelägenhet, att staten med kraftig hand återför till samhället de väldiga naturvärden som från-rövats kronan.

Processerna om de norrländska vattenfallen och om rekognitions-skogarna, där kronan mot allt sunt förnuft blivit tappande part, kräva en korrigerig genom ny lagstiftning. Oerhörda äro de naturvärden av vattenfall, skogar och annan jord, som frånhänts staten och utan nämnvärd ersättning eller ock rent av genom medvetna formfel över-förts i enskild ägo.

Belysande för den rättsuppfattning, som på detta område gjort sig gällande, är bortslumpningen av rekognitionsskogarna.

Bergshanteringen har städse och icke minst i äldre tider ansetts såsom en av landets viktigaste näringar. Jämte det näringen lämnade sysselsättning och utkomst åt ett betydligt antal människor, var den skatt, som under benämning av tionde och hammarskatt av bruken utgjordes, en för staten viktig inkomstkälla. Till gengäld härför om-huldades ock denna näring från statens sida, och då erforderlig tillgång till skogsprodukter utgjorde ett av de huvudsakligaste villkoren för näringens bestånd och utveckling, anvisades för ändamålet åtskilliga kronoskogar. Dessa innehades till en början avgiftsfritt, men från och med 1689 belades järnverken med en viss arrende- eller rekognitions-avgift, vilken utgick av stångjärnhamrar med 2 öre och av masugnar med 1 öre silvermynt för varje stavrum ved, som ansågs vara för

bruksdriften behöfelig. Denna avgift höjdes 1747 till respektive 6 och 3 öre. Järnmalmsgruvor erhöilo dock befrielse från denna avgift.

Såsom villkor för begagnande av dessa skogar gällde, att bruksrörelsen fortsattes och ansågs, att staten icke ägde rätt att, så länge nyssnämnda villkor av bruksägaren fullgjordes, återkalla den gjorda upplåtelsen. Då ifrågavarande skogar ofta voro större, än som för verkets behov erfordrades, föreskrefs genom kungl. kungörelse den 4 februari 1811 bland annat, att, sedan varje rekognitionsskog blivit å karta avfattad och undersökning ägt rum till utrönande av verkets behov av skogsprodukter, vederbörande myndighet skulle genom utslag bestämma, huruvida rekognitionsskogen i sin helhet eller endast en viss del därav borde få under bruket bibehållas, att den verket tillerkända skogstrakten skulle få av verkets ägare skatteköpas och skulle vid mantalssättning varje helt mantal tilldelas från 1,200 till och med 3,000 tunnland skog, allt efter markens beskaffenhet och bördighet samt skogens återväxt och årliga avkastning m. m. samt att verkets ägare skulle medelst erläggande av sex års räntor efter kronovärde få till skatte köpa de sålunda tillkomna hemmanen, dock med förbehåll i skattebrevet att allt framgent bibehålla hemmanen till bruket.

Enligt vad 1882 års skattekommitté meddelar hade till den tiden med tillämpning av dessa bestämmelser rekognitionsskogar om tillsammans 276.9 mantal försålt mot köpeskillingar, vars sammanräknade belopp utgjorde endast 23,423 kronor 41 öre. Sedan 1882 torde ingen avsevärdare försäljning ha ägt rum.

Då varje mantal enligt 1811 års kungörelse skulle innehålla från 1,200 till 3,000 tunnland omfattande varje försålt mantal säkerligen i genomsnitt minst 2,000 tunnland och hela den försålda arealen 553,800 tunnland. Genom den erhållna köpeskillingen har staten sålunda bekommit i betalning för varje tunnland omkring 4 öre. Endast inom Grangärde, Ludvika och Sävsnäs socknar ha följande rekognitionsskogar blivit försålda:

År 1844 till Enkulle hyttelag $35/64$ mantal för kronor 40.03, år 1845 till Sörviks och Brunnsviks hytteägare $17/48$ mantal för kronor 31.94, Norhyttans ägare $7/16$ mantal kronor 32.04, Västansjö hyttas ägare $25/32$ mantal kronor 57.22, år 1852 till Rävåla hyttelag $15/64$ mantal kronor 78.16, Abeckshyttas ägare $29/48$ mantal kronor 40.34, Persbo hyttelag $17/64$ mantal kronor 80.29, Marnäs hyttelag, Knutsbo skog om $5/64$ mantal kronor 5.46, Gonäs hyttelag $63/128$ mantal kronor 35.61, Sunnansjö hyttelag $15/32$ mantal kronor 83.76, år 1848 till Saxhyttehyttelag $37/64$ mantal kronor 40.22, år 1854 till Bäragsbo hyttelag 1 mantal kronor

60.48, år 1855 till Klenshytte hyttelag $\frac{5}{8}$ mantal kronor 45.30, Hellsjö hyttelag $\frac{7}{16}$ mantal kronor 41.71, år 1857 till Björnhytte masugns ägare 10 skogshemman om tillsammans $5\frac{10}{16}$ mantal kronor 411.80, år 1858 till Prästhytte masugnsägare $\frac{57}{64}$ mantal kronor 65.20, år 1863 till Ludvika bruksägare 10 skogshemman om tillsammans $6\frac{1}{4}$ mantal kr. 463.78, och sista försäljningen år 1878 till Fredriksbergs och Gravendals bruk 23 mantal kronor 1,344.31. Den sammanlagda köpeskillingen för de försälda 46 mantalen blir sålunda endast kronor 2,996.11.

Hur välvilligt ämbetsverken uppträtt mot brukens anspråk på skogsköp utgör försäljningen av *Hammarberget* i Grangärde socken ett värtaligt vittnesbörd. År 1872 förklarade kommerskollegium Nyhammars bruk berättigat att, då bruket ägde Saxhyttans masugn, få skatteköpa en mellan Ludvika bruks förut skatteköpta rekognitionsskog och masugnen belägen skogspark, *Hammarberget* om 63 tunnland för en köpeskillning av 1 krona och 66 öre eller två och ett halvt öre per tunnland. Saxhytte masugn hade redan förut, 1848, erhållit skatteköp på nödig bruksskog eller $\frac{5}{9}$ mantal.

Dessa i allmänna drag givna siffror ger en talande bild av hur kronans egendom bortskänkts till enskilda. Ännu mera upprörande ter sig bilden, om man granskar försäljningarna i detalj.

Som exempel kan anföras *Björnhytte* bruks rekognitionsskogar, som sannolikt upplätos till bruket under 1700-talet. I början av 1800-talet fördrev bruket de åbor, som funnos å skogen och fick åborätten på sig överlåten. Som redan nämnts erhöll bruket 1857 skatteköp på hela skogen, bestående av $5\frac{10}{16}$ mantal och innehållande i areal 197 tunnland inägor och 12,329 tunnland utmark för en köpeskillning av 3.3 öre per tunnland. I skattebrevet är uttryckligen förbehållet det villkor, »att hemmanet oskiljaktigt bliver förenat med Björnhytte masugn». I början av 1900-talet nedlades bruksrörelsen och egendomen försålades till en enskild person, vilken under flera år bedrev en intensiv skogsavverkning, och efter vad med bestämdhet uppgivits därigenom fick hela köpeskillingen, som var något över 400,000 kronor, betäckt. År 1908 försålades Björnhyttan till staten för en köpeskillning av 435,000 kronor.

Att rekognitionsskogarna ursprungligen upplåtits och vid skatteförsäljningen tilldelats viss hytta eller smedja uteslutande för dennas stödjande är ostridigt.

I kungl. förklaringen den 5 april 1739 föreskrives vid bötesansvar beträffande dessa skogar, »att med alla sådana skogars nyttjande ej något missbruk till avsalu av bruks- eller manufakturägarna må förövas, utan de

allenast till brukets eller manufakturiets enskilda underhållande och förnödenhet användas.

I kungl. brevet den 1 december 1766 är vid strängaste vite förbjudet göra ansökning om flyttande av smide eller att få använda rekognitionsskogarnas avkastning till smide vid annat bruk, än det å den ort, vartill skogen ursprungligen upplåtits.

Som förut nämnts utsäges i kungl. kungörelsen den 4 februari 1811, vilken ligger till grund för skatteköpen, att då hemmanen voro inrättade av *den för bruken till deras upprätthållande* såsom nödig ansedd mark och skog, i skatteköpsbrevet skulle intagas det förbehåll att de *alltid skola bliva oskiljaktiga från de bruk varunder de lyda*, vilket tillräckligt tydligt angiver det uppenbara syftet: skogarnas användande till bruksdriftens upprätthållande såsom ett förbehåll till upplåtelsen.

Vid försäljningen av dessa skogar har heller icke, såsom fallet är vid upplåtelse av andra kronoegendomar, överlåtelse skett till enskilda personer och dess arvingar, utan till ägarne av visst järnbruks hytta och nämnda bruks framtida innehavare.

De författningar som utkommit efter 1811 års kungörelse hävda fortfarande rekognitionsskogarnas och brukens samhörighet. Sålunda säges i Kungl. Maj:ts brev av den 16 maj 1835, att Kungl. Maj:t icke funnit skäligt i allmänhet medgiva den utsträckning (som begärts) av dispositionsrätten över rekognitionsskogarna, att bruks- och bergverksidkarna måge använda dessa skogar vid vilkethärderna av deras bruk och bergverk, som de själva finna lämpligast.

År 1886 drogs frågan inför riksdagen. Under anförande hurusom en mängd kronans hemman blivit till understöd för bruk eller fabrik sålda till skatte åt vederbörande bruks- eller fabriksägare med förbehåll, att hemmanen ej finge skiljas från det bruk eller den fabrik, till vars förmån försäljningen skett, samt att, därest bruket eller fabriken nedlagts, kronan ansetts på grund av föråldrade författningar kunna återtaga sålunda sålda hemman, yrkade C. A. Bäckström i en inom första kammaren väckt motion »att, därest utfärdat skattebrev innehölle, att skattupplåtelsen skett till understöd för bruk eller fabrik och att hemmanet ej finge därifrån skiljas, sådant hädanefter ej skulle medföra behörighet för kronan att yrka rubbning av ägares och inteckningshavares rätt».

I öfver motionen afgivet utlåtande anför statsutskottet bland annat: »vid försäljningar till bruken av rekognitionsskogshemmanet har syftet varit enahanda som med den ursprungliga upplåtelsen av de allmänningar, varav hemmanen bildats, eller bergshanteringens understödjande

och uppmuntran. Räntan av rekognitionsskogshemmanen har trätt i stället för den förra arrende- eller rekognitionsskogsavgiften, och även uti dessa hemmans räntor har jämlikt kungl. kungörelse den 5 juni 1885 en nedsättning med 30 procent från och med innevarande år ägt rum. Skulle nu, såsom herr Bäckströms förslag innebär, kunna avstås från rättigheten att föra talan om rekognitionsskogshemmanens återvinnande, i händelse de skiljas från bruk, till vars understöd de blivit anslagna, eller i händelse sådana bruk nedläggas, så komme staten för avståendet till enskilda av en mängd värdefulla jordegendomar icke att åtnjuta någon annan ersättning än de ännu kvarstående 70 procenten av räntan å rekognitionsskogshemmanen. På grund av dessa förhållanden äger enligt utskottets åsikt staten fullt fog att fortfarande fasthålla grundsatsen, att ifrågavarande hemman skola vara oskiljaktigt förenade med det verk, till vars understöd de blivit skattesålda.»

Av vad som anförts är ostridigt, att lagstiftarens mening med upplåtelsen och skatteförsäljningen av rekognitionsskogarna varit att bereda bruken ett i forna tider välbehöfligt understöd, men att skogen skulle återfalla till kronan, om bruket nedlades eller skogen försåldes. Faktum är emellertid att de allra flesta bruk, som fått skatteköpa rekognitionssskogar, sedan länge varit nedlagda eller ock numera utöva en ren skendrift. Skogarna äro i vissa fall sålda och i övrigt sker avverkning till försäguing eller annat för bruksrörelsen främmande ändamål.

Av de förut nämnda bruken äro samtliga utom Gonäs och Klenshyttans hyttor nedlagda. Sörviks och Brannsviks hytta nedlades 1811 och Norrviks hytta 1831, varvid deras blåsning flyttades till Marnäs hytta, vilken nedlades för omkring 15 år sedan. Norrhyttan nedlades för omkring 10 år sedan, Suunansjö hytta på 1880-talet och Björnhyttan i slutet av 1890-talet, alla övriga i artikeln nämnda hyttor inom Grangårde och Ludvika socknar nedlades under 1850- och 1860-talet. Ludvika bruk har varit nedlagt bortåt trettio år. För att bevara skenet av bruksdrift har emellertid brukets ägare i en mindre byggnad uppställt ett par smideshårdar, där smide bedrives med från annat håll lejd arbetskraft någon vecka vissa vintrar. Att denna primitiva smedja icke är avsedd för verklig bruksrörelse är uppenbart för alla. Andra hytte- och smidesägare ha låtit bruken förfalla.

Om nu statsmakternas mening med upplåtande av rekognitionsskogarna är uppenbar för icke jurister, är den dock förborgad för domstolarna.

Genom ett flertal domar ogillade högsta domstolen den 8 juni 1897 å kronans vägnar förd återvinningstalan, vilken väckts mot åtskilliga innehavare av rekognitionsskogshemman med påstående, att hemmanen i följd därav att bruket nedlagts eller hemmanet skilts från bruket skulle återfalla till kronan.

Som skäl för ogillande av kronans talan anföres i domslutet beträffande Stjärnfors bruks rekognitionsskog, vilken blivit försäld, »att i det berörda köpebrev intagna villkor, att hemmanen oskiljaktigt skulle vara förenade med Stjärnfors bruk, så mycket mindre kunde föranleda till skattemaunarrättens förverkande, därest hemmanen skildes från berörda bruk, som enligt 1 kap. 2 § jordabalken, sådant detta lagrum lydde genom K. F. den 1 maj 1810, dylikt i köpeavhandlingen intaget förbehåll vore utan verkan». Kungl. Maj:t utfärdar år 1811 en förordning, som enligt dåtida och senare uppfattning ända till 1897 av såväl Kungl. Maj:t och riksdagen som andra myndigheter och även av de enskilda bruksägarna ansågs trygga kronans rätt att återfå skogen, om icke köpeförbehållet uppfylldes. Genom ett enkelt domstolsutslag förklaras nu i köpebrevet gjort förbehåll vara utan laga verkan och staten går förlustig värden för hundratals miljoner kronor. Detta måste utan överdrift betecknas som ett upprörande utslag av den formella rätten på bekostnad av den reella och i strid med allt sunt förnuft.

Med anledning av dessa domar beslöt riksdagen år 1898, att, då kronan numera ansåges icke äga återvinningsrätt till rekognitionshemmanen, och ifrågavarande bestämmelse om hemmanens oskiljaktighet från bruken således i detta hänseende icke ägde någon betydelse, vad i särskilda författningar finnes i fråga om skatteköp av så kallade rekognitionshemman föreskrivet därom, att hemmanen alltid skulle vara oskiljaktiga från de bruk, varunder de lydde, skulle upphöra att gälla.

Detta riksdagens beslut torde ha tillkommit med anledning av de nyligen avkunnade domarna utan närmare prövning av frågan.

Dessa domstolsutslag och detta riksdagsbeslut måste korrigeras genom ett nytt riksdagsbeslut, som återför till samhället dessa naturvärden. Ett sådant krav kommer helt visst att uppkalla ett häftigt motstånd från de kretsar, som vant sig att betrakta samhällseliga naturvärden som enskildas vällovliga spekulationsobjekt, men detta får icke avhålla från ett hårdhänt ingripande. Visserligen är det en vanskelig sak att upphäva ett riksdagsbeslut av den art, varom nu är fråga. Kronans rättsanspråk och intressen synas mig dock i detta fall vara så välgrundade, att de motivera en sådan åtgärd. I en tid, då skogar och vattenfall få alltjämt ökat värde både ur nationalekonomisk och

privatekonomisk synpunkt, och då staten behöver allttjämt ökade inkomster, är det en tvingande nödvändighet för statsmakterna att återföra i samhällelig ägo, vad som fränhånts samhället. Jag hemställer därför, att riksdagen måtte besluta upphävande av 1898 års förordning och att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen åtgärder för rekognitions-skogarnas återställande till kronans fria disposition.

Jag är icke blind för, att ett sådant beslut i vissa fall kan leda till obilliga konsekvenser. Givet är därför, att varje rekognitionsskogs upplåtelse bör provas för sig och att kronan av billighet i vissa fall bör efterskänka sitt krav och i andra fall träffa uppgörelse med innehavaren, som lämnar honom ekonomiskt skadeslös.

Även ett annat spörsmål får icke i detta sammanhang lämnas obeaktat. Före brukens skatteköp funnos å skogarna flera eller färre åbor. Dessa ha blivit fördrivna av bruken eller ock ha de för en spottstyver avstått åborätten till rekognitionsskogsinnehavaren. I den mån de själva eller deras bröstarvingar finnas i livet och önska återfå sina torp, bör tillfälle därtill lämnas dem. Tydligt är att det icke kan vara ett samhällsintresse att de skola få äganderätt till torpen, men om de vilja bosätta sig på desamma böra de tillförsäkras tryggad besittningsrätt. Med andra ord, det gamla åborättsinstitutet bör återupprättas.

Efter utfärdandet av kungl. kungörelsen den 4 februari 1811 angående skatteläggning och försäljning av rekognitionsskogarna ifrågasattes huruvida till desamma jämväl vore att hänföra s. k. gruvallmänningar. Detta ansåg emellertid Kungl. Maj:t ej vara förhållandet, vadan det befanns nödigt att underställa ständernas prövning, huru med de senare borde förhållas. Detta skedde vid 1823 års riksdag, då ständerna biföllo Kungl. Maj:ts förslag därom, att dessa skogar skulle bibehållas för de gruvors behov och nytta, åt vilka de varit upplåtna, för att, på sätt ditills ägt rum, begagnas så länge gruvorna bearbetades, samt vid deras upphörande upplåtas åt andra gruvor, som därav kunde vara i behov, med iakttagande dock att vanlig rekognitionsavgift åsattes desamma för att till statsverket utgöras.

Den rekognitionsavgift, som erlägges för dessa skogar, har sedan år 1747 uppgått till cirka 3 öre för varje stavrum ved i uppskattad årlig avverkning. Denna låga avgift föranledde att den samma år antagna bevillningsförordningen innehåller föreskrift om att förutom rekognitionsavgiften även viss skogsbevillning skulle erläggas. I 1858 års bevillningsförordning höjdes sistberörda avgift till 25 öre för varje stavrum ved. Då 1883 års bevillningsförordning utfärdades, bestämdes

att gruvskogsinnehavarna därjämte skulle för skogen erlægga vanlig fastighetsskatt.

Enligt domänstyrelsens berättelse för år 1915 uppgår den sammanlagda arealen av statens till bergshanteringens understöd upplåtna skogar till 35,660 har. Dessa skogar äro belägna på följande platser:

Norrbottens län: Kengis 14,103 har; Rån och Bårgön 3,546 har; Gävleborgs län: Torsåker 314 har; Kopparbergs län: Burångsbärg 508 har, Grängesberg 782 har, Östansbärg i Norrbärke 404 har, Bispbärg 312 har, Nisshyttan 222 har; Värmlands län: Nordmark 202 har, Persbärg 1,481 har; Örebro län: 14 stycken gruvallmänningar om tillsammans 2,811 har; Uppsala län: Dannemora 1,603 har; Södermanlands län: Åkers styckebruk 6,861 har, Tunabärgs kopparverk 2,102 har.

Det sammanlagda beloppet av de rekognitions- och skogsbeviljningsavgifter, som för dessa skogar erlades till kronan år 1884, uppgick till 1,938 kronor. Sedan dess torde icke dessa avgifter ha förändrats.

1919 års urtima riksdag har som bekant beslutat provisoriskt upphäva 1811 års skatteköpsförordning. Detta beslut har i första hand tillkommit för att förhindra skatteköp av Tunabärgs kopparverks allmänning.

För denna rekognitionsskog om 2,102 har bestämde kammarkollegium år 1909 att köpeskillingen, enligt 1811 års förordning, skulle uppgå till 544 kronor och 74 öre. Vid verkställd värdering har skogen av domänstyrelsen värderats till 1,831,067 kronor.

Genom det fattade riksdagsbeslutet förbindrades nyttjanderättsinnehavarna skatteköpa skogarna. Detta är ett framsteg hän mot en bättre förståelse för statens rätt, men för att denna rätt skall bli iakttagen måste krävas att skogarna återlämnas till kronans fria disposition.

Det kan icke med fog göras gällande att de gruvägare, som disponera över gruvskogar, äro i större behov av statens direkta understöd än övriga gruvägare. Snarare är motsatsen förhållandet. Dock bör medgivnas att vissa av dessa gruvföretag ha så begränsat eget markutrymme, att de icke utan den största olägenhet kunna få nödig plats för maskinella anläggningar, bostäder m. m. Då det icke kan vara något statsintresse att, så länge enskild gruvdrift är tillåten, direkt försvåra näringens utövning, bör vid en indragning till kronan av gruvskogarna för driftens utveckling nödigt markutrymme upplåtas. Denna upplåtelse bör ske på för både staten och gruvägarna betryggande villkor, till exempel genom femtioårigt arrende.

På grund av det anförda hemställas,

att riksdagen för sin del måtte besluta det Kungl. Maj:ts förordning av den 22 december 1898 om upphävande av rekognitionsskogshemmanens oskiljaktighet från de bruk, varunder de lyda, måtte upphöra att gälla; samt

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om framläggande för riksdagen snarast möjligt av förslag till åtgärder i syfte att till kronans fria disposition återföra rekognitionsskogshemman, gruvskogar och andra naturvärden, som av kronan upplåtits till olika industriföretags stödjande.

Stockholm den 22 januari 1920.

Bernh. Eriksson.